

**ХОТИН-ҚИЗЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШДА ДАВЛАТ
ОРГАНЛАРИ ВА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ИНСТИТУТЛАРИ
ҲАМКОРЛИГИНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

*Самарканд вилоят адлия бошкармаси ҳуқуқий ахборот шўъбаси бош
маслаҳатчиси*

Наргиза Файзиева Насуллаевна

Аннотация: Ушбу тезисда Ўзбекистон Республикасида хотин-қизлар ҳуқуқларини таъминлаш ва уларни тазйиқ ҳамда зўравонликдан ҳимоя қилиш соҳасида давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтлари ўртасидаги ҳамкорликнинг ҳуқуқий ва институционал асослари таҳлил қилинган. Конституция, соҳавий қонунлар, Президент қарорлари ва қонун ости ҳужжатлари асосида гендер сиёсатининг шаклланиши ва амалга оширилиши ўрганилган. Шу билан бирга, амалиётдаги асосий муаммолар — институционал мувофиқлаштиришнинг етарли эмаслиги, жамоатчилик назорати чекланганлиги ва “яширин статистика” масалалари таҳлил этилган.

Калит сўзлар: гендер тенглик, хотин-қизлар ҳуқуқлари, зўравонликдан ҳимоя, давлат сиёсати.

Ўзбекистон Республикасида хотин-қизлар ҳуқуқларини таъминлаш ҳамда уларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш соҳасида давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтлари ўртасидаги ҳамкорликни такомиллаштириш масаласи сўнгги йилларда давлат сиёсатининг стратегик йўналишларидан бирига айланган. Бу йўналиш БМТнинг Барқарор ривожланиш мақсадлари (айниқса 5-мақсад — гендер тенглик) билан уйғун ҳолда ривожланмоқда. Бироқ халқаро тадқиқотлар шуни кўрсатадики, гендер зўравонликни камайтиришда асосий омил фақат ҳуқуқий база эмас, балки унинг институционал ижроси ва жамият билан ўзаро ҳамкорлик даражасидир (UN Women, 2023; World Bank, 2022).

Ўзбекистонда мазкур соҳада шаклланган норматив-ҳуқуқий база нисбатан мустаҳкам ҳисобланади. Конституцияда (1992, янги таҳрир) инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари олий қадрият сифатида эътироф этилиб, жинсдан қатъи назар тенглик кафолатланган. Шу билан бирга, Оила кодекси (1998) оилавий муносабатларда тенглик ва болалар ҳамда аёллар

ҳуқуқларини ҳимоя қилишни белгилайди. Жиноят кодекси ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс орқали зўравонлик, таҳқир ва босим ҳаракатлари учун ҳуқуқий жавобгарлик механизми ўрнатилган.

2019 йилда қабул қилинган икки асосий қонун — “Хотин-қизлар ва эркеклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги Қонун ҳамда “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонун — Ўзбекистон гендер сиёсатининг институционал бурилиш нуқтаси ҳисобланади. Биринчи қонун давлат органларига гендер тенгликни таъминлаш, дискриминацияни бартараф этиш ва тенг имкониятлар яратиш мажбуриятини юклайди. Иккинчи қонун эса зўравонлик ҳолатларини аниқлаш, ҳимоя қилиш, профилактика ва реабилитация қилишнинг комплекс тизимини жорий этган.

Расмий статистик маълумотларга кўра, сўнгги йилларда зўравонлик билан боғлиқ мурожаатлар сони ортиб бормоқда. Масалан, Ички ишлар вазирлиги маълумотларига кўра, йиллик ўртача 30–40 минг атрофида хотин-қизлар тазйиқ ва зўравонлик ҳолатлари бўйича мурожаат қилган. Бироқ эксперт баҳоларига кўра, реал ҳолат бу рақамдан анча юқори бўлиб, кўплаб ҳолатлар ижтимоий босим, иқтисодий қарамлик ва ишончсизлик сабабли қайд этилмай қолмоқда. Бу “яширин зўравонлик статистикаси” муаммосини юзага келтиради.

Илмий нуқтаи назардан қаралганда, Ўзбекистонда гендер сиёсатининг институционал архитектураси уч асосий элементдан иборат: давлат органлари (вазирликлар ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар), маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари (маҳалла институти) ва фуқаролик жамияти институтлари (ННТлар). Бироқ амалиётда ушбу тизим ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик тўлиқ интеграциялашмаган бўлиб, кўпроқ вертикал бошқарув модели устуворлик қилади.

Маҳалла институти хотин-қизлар билан ишлашда энг яқин ижтимоий бўғин ҳисобланади. У профилактика, оилавий муаммоларни аниқлаш ва ижтимоий ёрдам кўрсатишда муҳим роль ўйнайди. Аммо унинг ҳуқуқий таъсир доираси чекланган бўлиб, қарор қабул қилиш жараёнида стратегик иштирок етарли эмас. Бу эса маҳаллий даражадаги муаммоларни тизимли ҳал этиш имкониятини пасайтиради.

Фуқаролик жамияти институтлари, хусусан ННТлар, жабрланувчиларга ҳуқуқий, психологик ва ижтимоий ёрдам кўрсатишда муҳим роль ўйнайди. Улар кризис марказлари, маслаҳат хизматлари ва реабилитация дастурларини амалга оширади. Бироқ уларнинг давлат

сиёсати шаклланиши ва қарор қабул қилиш жараёнидаги иштироки чекланганлиги сабабли, уларнинг салоҳияти тўлиқ ишга солинмаяпти.

Президент қарорлари (ПҚ-3808, ПҚ-4235) ва Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 3-сон қарори орқали гендер сиёсатининг ташкилий асослари мустаҳкамланган. Уларда идоралараро ҳамкорлик, хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш, иқтисодий фаолликни ошириш ва зўравонликка қарши курашиш механизмлари белгиланган. Бироқ амалиётда ушбу ҳужжатларнинг ижроси турли идоралар ўртасида мувофиқлаштириш муаммосига дуч келмоқда.

Илмий таҳлиллар шуни кўрсатадики, асосий тизимий муаммолар қуйидагилардан иборат: ваколатларнинг такрорланиши, ягона идоралараро маълумотлар базасининг йўқлиги, жамоатчилик назоратининг институционал кучсизлиги ва ННТларнинг қарор қабул қилиш жараёнидан чекланганлиги. Бу ҳолат ҳуқуқий нормаларнинг “қоғозда кучли, амалда заиф” моделини юзага келтиради.

Халқаро тажриба билан солиштирилганда, ривожланган давлатларда гендер сиёсатини амалга оширишда давлат ва фуқаролик жамияти ўртасидаги ҳамкорлик “co-governance” моделига асосланади. Масалан, Скандинавия мамлакатларида ННТлар давлат дастурларининг 60–70% мониторинг жараёнларида иштирок этади. Ўзбекистонда эса бу кўрсаткич анча паст бўлиб, асосан давлат марказлашган модели сақланиб қолмоқда.

Илмий хулоса сифатида таъкидлаш мумкинки, Ўзбекистонда хотин-қизлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида ҳуқуқий база юқори даражада шаклланган бўлса-да, асосий муаммо унинг институционал ижросида намоён бўлади. Гендер сиёсатининг самарадорлигини ошириш учун қонунларни янада кўпайтириш эмас, балки мавжуд тизимни интеграциялаш, идоралараро мувофиқлаштиришни кучайтириш ва фуқаролик жамиятини тенг шерик сифатида жалб этиш зарур.

Шунингдек, ягона рақамли мониторинг тизимини жорий этиш, зўравонлик ҳолатларини реал вақтда таҳлил қилиш имконини яратиш, маҳалла институти ваколатларини кучайтириш ҳамда ННТларни давлат дастурларини шакллантириш босқичига киритиш гендер сиёсатининг самарадорлигини сезиларли даражада оширади.

ФҲЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. UN Women. (2023). Global Estimates of Violence Against Women. <https://www.unwomen.org>

2. World Bank. (2022). Gender Equality and Development Report. <https://www.worldbank.org>
3. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (1992, янги тахрир). <https://lex.uz>
4. “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида” (2019). <https://lex.uz>
6. “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида” (2019). <https://lex.uz>
7. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси (1998). <https://lex.uz>
8. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси. <https://lex.uz>
9. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс. <https://lex.uz>
10. ПҚ-3808-сон қарор (2018). <https://lex.uz>
11. ПҚ-4235-сон қарор (2019). <https://lex.uz>
12. Вазирлар Маҳкамаси қарори №3 (2020). <https://lex.uz>